

ПРЫЯРЫТЭТНЫЯ ВЕКТАРЫ ФУНКЦЫЯНАВАННЯ ПАСХАЛЬНАЙ МУЗЫЧНАЙ КУЛЬТУРЫ РЫМСКА-КАТАЛІЦКАЙ ТРАДЫЦЫІ НА БЕЛАРУСІ

УДК 398.88:398.332.12+783.28:272(476)

У артыкуле разглядаюцца асноўныя кірункі бытавання, распаўсюджвання і лакалізацыі пасхальнай музычнай культуры рымска-каталіцкай царквы ў Беларусі ў коле рэлігійнага жыцця і дзейнасці чалавека; на падставе эмпірычнага матэрыялу, які збіраўся аўтарам сярод вернікаў Віцебскай, Гродзенскай і Мінскай дыяцэзіі рымска-каталіцкай царквы на Беларусі, даецца кампаратыўна-аналітычная і параўнальна-гістарычная ацэнка традыцыйнай пасхальнай музычнай культуры.

Ключавыя словы: *традыцыйная культура, рэлігійна-бытавое мастацтва, Пасха, літургічная музыка, рэлігійныя песні.*

This article considers the main directions of existence, distribution and localization of the Easter musical culture of the Roman Catholic Church in Belarus, in the circle of religious life of humanity. This article discusses the comparative analytical and simile-historical assessment of the traditional Passover musical culture, based on empirical evidence that the author was collected among the believers, Vitsebsk, Grodna and Minsk dioceses of the Roman Catholic Church in Belarus.

У рымска-каталіцкім літургічным календары Пасхальны трыдзям, які складаецца з набажэнстваў Вялікіх чацвярга, пятніцы і суботы, уяўляе сабой вяршыню гадавога літургічнага кола.

Пасха (грэчаскае *πάσχα* паходзіць ад старажытнаўрэйскага слова, што азначае 'праходжанне') – іўдзейскае і хрысціянскае свята. У іўдаізме адзначаецца ў гонар "зыходу" яўрэяў з Егіпта, у дзень святкавання прыўносіцца ідэя чакання Месіі. У хрысціянстве – свята ў гонар Уваскрэсення Ісуса Хрыста (галоўнае свята ў каталікоў і праваслаўных).

Вялікдзень – найвялікшае каляндарнае свята, што захоўвае выключную адметнасць, самабытнасць беларускага абрадава-святочнага календара. Гэтае свята насычана святочна-мастацкай культурай велічальнага, мажорнага, гімнічнага, жыццесцвярджальнага характару. З велікоднага тыдня пачыналіся веснавыя гульні і карагоды, таксама адзначаліся дні ўшанавання продкаў.

Святкаванні Пасхі ва ўсім хрысціянскім свеце суправаджаецца вялікай колькасцю музычных твораў з рэлігійным зместам. Значым, што аднолькава папулярнай з'яўляецца музыка як літургічная, так і бытавая, фальклорная.

Хрысціянская рэлігійная мастацкая культура ў Беларусі здаўна цікавіць даследчыкаў. Пасля яе замоўчвання і дыскрэдытацыі ў савецкі час канфесійная і бытавая (фальклорная) мастацка-музычная культура Беларусі (у тым ліку пасхальная музычная творчасць) стала, пачынаючы з 1990-х гг., адным з прыярытэтных кірункаў айчыннага і еўрапейскага мастацтвазнаўства, што зафіксавана ў працах навукоўцаў Беларусі (З. Мажэйкі, Л. Касцюкавец, Л. Баранкевіч, Л. Густовай, Т. Ліхач і інш.), Украіны (О. Зосім, Ю. Мядзведзік, О. Гнацюка і інш.), Расіі (А. Васільевай, А. Пазднеева, В. Мартынава і інш.), далёкага замежжа [Р. Жэпкоўскага (R. Rzepkowski), Б. Літла (B. Little), Б. Барткоўскага (B. Bartkowski), А. Зо-

лы (A. Zoła), П. Жэнюха (P. Zeñuch), Д. Штэрна (D. Stern)]. Найбольш знакавымі даследаваннямі ў галіне традыцыйнай рэлігійнай музыкі рымска-каталіцкай царквы з'яўляюцца працы польскіх навукоўцаў А. Золы і Б. Барткоўскага.

Гэты артыкул грунтуецца на комплексным міждысцыплінарным падыходзе да феномена традыцыйнай рэлігійнай музыкі, які ўключае ў сябе параўнальна-гістарычны і кампаратыўна-аналітычны метады даследавання.

Актуальнасць праблемы тлумачыцца, перш за ўсё, культуралагічнай цікавасцю да нацыянальных духоўных асноў; імкненнем да адраджэння айчынных вытокаў, да ўсведамлення ўласнай ментальнай самабытнасці. Наша даследаванне скіравана на асэнсаванне сучаснай мастацка-музычнай пасхальнай спадчыны Беларусі ва ўмовах, калі краіна перажывае сацыяльна-эканамічныя рэформы і духоўнае адраджэнне. У гэтай сітуацыі вельмі важна знайсці такія маральна-этычныя арыенціры, сэнсы і каштоўнасці, абапіраючыся на якія, можна пераадолець маральны крызіс і спыніць працэс духоўнага збыднення грамадства.

Мэта артыкула – выявіць асноўныя вектары функцыянавання пасхальнай музычнай культуры рымска-каталіцкай традыцыі на Беларусі.

Беларуская традыцыйная культура – гэта жанравае багацце і духоўная глыбіня фальклору, які, як вядома, гістарычна і змястоўна-вобразна цесна звязаны з хрысціянствам і рэлігійнымі вераваннямі папярэдніх часоў. Першасныя вераванні беларускага народа звычайна разглядаюцца ў апазіцыі да хрысціянства. Між тым, як слушна заўважае У. Конан, неабходна адрозніваць старадаўнюю, народна-мастацкую рэлігійную свядомасць і сучасную, "цывілізаваную" [3, с. 7].

Народныя традыцыі святкавання Хрыстовага Уваскрэсення, ці, як кажуць у народзе, Вялікадня (Вяліканне, Вельканоц, Пасха), на Беларусі маюць

цесную сувязь з рэлігійным святкаваннем Пасхі. Велікодны перыяд, згодна з каталіцкай традыцыяй, працягваецца ад Пасхальнай вігіліі да нядзелі Спаслання Духа Святога. Перад Пасхай ідзе перыяд Вялікага посту, які працягваецца 40 дзён (не ўлічваючы нядзелі) і заканчваецца ў Вялікі чацвер. Вялікі пост – гэта час падрыхтоўкі да сустрэчы з уваскрэслым Хрыстом. У гэты перыяд каталіцкая царква збірае вернікаў на набажэнствы Крыжовага шляху і Песняў жалбаў*.

Пасхальная музычная культура рымска-каталіцкай традыцыі ў Беларусі мае некалькі прыярытэтных вектараў функцыянавання: сакральна-духоўны, грамадска-бытавы, сацыяльна-выхаваўчы. Выкарыстоўваючы тэрмін *вектар функцыянавання*, мы маем на ўвазе кірункі існавання, бытавання, распаўсюджвання і лакалізацыі пасхальнай музычнай культуры рымска-каталіцкай царквы ў коле рэлігійнага жыцця і дзейнасці чалавека.

Названыя кірункі рэлігійнай культуры спалучаюцца, як правіла, у адно ўзаемадапаўняльнае цэлае, таму іх аднясенне паасобку да той ці іншай формы грамадскай свядомасці прыводзіць да некаторых цяжкасцей. Яны, хутчэй, могуць разглядацца як комплекс шматлікіх элементаў: фальклорнасці, гісторыі рэлігіі, навукі, выхавання; здольныя ўплываць на сацыякультурную сітуацыю, удзельнічаць у фарміраванні нацыянальнай, рэлігійнай і этнічнай свядомасці грамадства.

Пры гэтым элементы пасхальнай музычнай спадчыны і, у прыватнасці, віды і жанры рэлігійна-бытавога мастацтва могуць фігураваць у якасці актыўнага ці пасіўнага пласта культуры. У першым выпадку гаворка ідзе пра тыя элементы культуры, якія спантанна функцыянуюць у сацыяльна-бытавым асяроддзі супольнасці, у другім – пра тыя, што адклаліся ў гістарычнай памяці грамадства. Для таго каб выклікаць іх да жыцця, патрэбны спецыяльныя намаганні, сітуацыі, якія правакуюць асаблівую цікавасць менавіта да гэтага культурнага матэрыялу. У выніку можна назіраць пераход ад пасіўных да актыўных элементаў рэлігійна-бытавой традыцыі, якая, такім чынам, атрымоўвае нібыта іншае жыццё ў грамадстве поруч з другасным жыццём у новых культурных умовах.

Дамінантнае месца ў традыцыйнай беларускай рымска-каталіцкай пасхальнай музычнай культуры займае *сакральна-духоўны* аспект, і праяўляецца ён праз літургічную музыку Пасхальнага трыдзюма**. Важнае месца ў літургіч-

най музыцы займае музыка вакальная, бо літургічныя тэксты найбольш выразна вымаўляюцца праз спеў. Кожная еўхарыстыя, а асабліва літургія Пасхальнага трыдзюма, сцвярджае фундаментальныя ісціны хрысціянства: мукі, смерці і Уваскрэсення Ісуса Хрыста, дзякуючы якім мы таксама пераможам смерць і разам з Хрыстом уваскрэнем.

Літургічная музыка выконваецца ў храме і мае сакральны характар, яна ствараецца паводле царкоўных канонаў, як музычных, так і тэкставых. Вылучаюць наступныя віды пасхальнай музыкі рымска-каталіцкай царквы: грыгарыянскі харал (“*Exsultet*” – “Абвяшчэнне Пасхі”), сакральная поліфанія – старадаўняя і сучасная (“З радасцю ўсклікі, зямля, на славу Пана”), канты (“Алелюя! Бог Ускрос”), рэлігійныя песні (“Радуймся, хрысціяне”), арганная музыка. Пасхальная музыка насычана радаснымі інтанацыямі і мае пераважна мажорны характар. Да большасці спеўных тэкстаў дадаецца слова *Алелюя*, якое ўпрыгожваецца вакальнай мелізматыкай. Спеўны дыяпазон пасхальнай музыкі дастаткова шырокі. Высокая тэсітура музычных твораў падкрэслівае ўзнёслы, урачысты настрой Пасхі.

Другі важны аспект пасхальнай музычнай культуры рымска-каталіцкай царквы – *грамадска-бытавы*, ён выяўляецца ў рэлігійных песнях, духоўных вершах, кантах, валачобным абрадзе.

Хрысціянства, якое распаўсюдзілася па ўсіх еўрапейскіх дзяржавах, дало імпульс для развіцця самабытнага музычна-песеннага мастацтва ў кожнай мясцовай Царкве. Песні з тэкстамі, адаптаванымі для ўспрымання шырокімі коламі грамадства, традыцыйна служылі для разумення пасхальнага багаслоўя, катэхізацыі: духоўныя вершы, рэлігійныя песні, песні паломніка, песні багагласніка (напрыклад, рэлігійныя песні “Б’юць званы, быццам спяваюць”, “Перастаньма сумаваці”***, “А на моры тонка кладка”**** і іншыя; духоўны верш “Слава Богу за ўсё”*****).

Рэлігійныя песні маюць як музычную, так і тэкставую сувязь з песнямі літургічнымі, што зазначае Л. Густова ў даследаваннях у галіне ўзаемадзеяння прафесійнага царкоўнага і беларускага народна-спеўнага мастацтва [1, с. 126 – 131].

Часта можна назіраць з’яву, калі рэлігійная песня, прызначаная для выканання па-

* **Песні жалбы** – набажэнствы еўхарыстычнага характару, у тэкстах якіх закладзена гісторыя пакут і смерці Ісуса Хрыста.

** **Пасхальны трыдзюм** (лац. *triduum* ‘тры дні’) – самая важная падзея ў літургічным годзе каталікоў, падчас якой святкуецца Уваскрэсенне Хрыстова. Пачынаецца з вячэрняй імшы ў Вялікі чацвер (імша Вячэры Гасподняй) і заканчваецца другім нешпарам Велікоднай нядзелі.

*** Запіс песень зроблены падчас святой імшы 06.04.2013 г. у парафіі Святой Тройцы ў Докшыцах.

**** Запісана 27.04.2008 г. ад каталічкі Веранікі Сіўко (1934 – 2011) і праваслаўнай Марыі Раманенкавай (1931 – 2010), жыхарак Докшыцкага раёна.

***** Запісана 03.09.2012 г. ад парафіян вёскі Дунілавічы Лідскага раёна.

за храмам, гучыць на набажэнстве. Згодна з канстытуцыяй “Sacrosanctum Concilium”, выдзенай II Ватыканскім саборам (1962 – 1965), традыцыйная музыка можа выкарыстоўвацца ў літургіі (за выключэннем асноўных частак лацінскай літургіі), а таксама ў паралітургічных набажэнствах. У 118-м і 119-м параграфам 6-й главы напісана: “Паколькі ў некаторых краінах, асабліва місіянерскіх, ёсць народы, якія маюць уласныя традыцыі музычнага мастацтва, што выконваюць важную ролю ў іх рэлігійным і грамадскім жыцці, гэтай музыцы неабходна адводзіць адпаведнае месца...” [2, с. 47]. Папа Пій XII у энцыкліцы аб сакральнай музыцы “Encyklika musicae sacrae disciplina” (1955) звяртае ўвагу на тое, што трэба цаніць і тую музыку (маецца на ўвазе традыцыйная музыка), якая не належыць непасрэдна да святой літургіі, але прыносіць вялікую карысць для рэлігійнага жыцця вернікаў, дзякуючы чаму можа таксама называцца “рэлігійнай музыкай” [4, с. 72]. Пра прысутнасць у хрысціянскім жыцці каталікаў Беларусі традыцыйных рэлігійных песень сведчаць музычныя зборнікі, што выкарыстоўваліся вернікамі на літургіі. Напрыклад, “Kantyczka czyli Pieśni nabożne” (1885), “Cantus ecclesiastici” (1911), “Cantionale ecclesiasticum Romano-catholicum” (1862)*, у якіх змяшчаліся ноты і тэксты літургічных і рэлігійных песень, прычым асобнае месца займалі песні на Вялікі пост і Пасху, а таксама друкаваліся невялікія каментарыі да святаў.

Немалаважны фактар функцыянавання пасхальнай музычнай культуры – **сацыяльна-выхаваўчы** аспект, які выявіўся ў дзейнасці рэлігійна-адукацыйных колаў, што ствараюцца пры святынях, а менавіта парафіяльных музычных суполак.

Рэлігійная музыка спрыяе паглыбленню эмацыйна-асабовых адносін чалавека да рэлігіі і ўзмацняе містычную атмасферу рэлігійных абрадаў, накіраваных на разуменне і збліжэнне з Богам. Музыка дапамагае чалавеку ўзвысіцца, раскрыць яго духоўную сутнасць і тым самым наблізіцца да Бога.

Па выніках праведзенага намі апытання ўдзельнікаў некаторых харавых суполак** можна сцвярджаць, што пасхальная рэлігійная музыка з’яўляецца найбольш распаўсюджанай ся-

род вернікаў, яе ведаюць на памяць і з задавальненнем выконваюць. 95% апытаных харыстаў падкрэсліваюць выхаваўчую ролю гэтай музыкі, якая, па-першае, вылучаецца рэлігійным сэнсам, па-другое, дапамагае зразумець эмацыйны стан пэўных момантаў святой літургіі, патрэцяе, спяваючы творы вядомых кампазітараў (напрыклад, хор “Алелюя” з араторыі “Месія” Г. Гендэля і інш.), можна пазнаёміцца з вялікай спадчынай сусветнага музычнага мастацтва. Некаторыя ўдзельнікі харавых калектываў зазначаюць, што рэпетыцыі заахвочваюць іх да пастаяннай прысутнасці на набажэнствах і выхоўваюць тым самым адказнасць перад самім сабой і Богам за рэгулярнае наведванне храма.

Аналіз выхаваўчай функцыі рэлігійнай музыкі паказвае, што рэлігійнае выхаванне ўяўляе сабой цэлую сістэму ўздзеяння на асобу і мае глыбокія сацыяльна-гістарычныя і псіхалагічныя карані.

Такім чынам, пасхальная музычная культура рымска-каталіцкай традыцыі, усё больш і больш адмяжоўваючы прастору ў гісторыі таго ці іншага народа, які абазначыў сябе на глебе гістарычнага развіцця ўсяго чалавецтва, урэшце робіцца самастойным прадметам параўнальнай навукі, што, разбураючы перашкоды гістарычнай адасобленасці грамадскасці, даследуе яе асноўныя элементы і натуральнае развіццё, незалежна ад штучных пластоў гістарычнай цывілізацыі, мовы, рэлігіі, пачаткаў сямейнага і грамадскага побыту, народнай паэзіі і г. д.

Вывучэнне рэлігійнага зместу пасхальнага фальклору вядзе ў глыбіню народнага побыту, да тых вышэйшых яго пластоў, дзе ён цесна сутыкаецца з духоўным светам.

Спіс літаратуры

1. Густова, Л. А. Белорусская народно-песенная и религиозная культуры : историко-коммуникативный аспект (по материалам экспедиций Гродненщины и Белосточчины) / Л. А. Густова // Палявая фалькларыстыка і этналогія даследавання лакальных культур Беларусі. – Мінск : Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь, УА “БДУКіМ”, Інстытут павышэння кваліфікацыі і перападрыхтоўкі кадраў, 2008. – С. 126 – 131.
2. Документы II Ватиканского собора 1962 – 1965 / пер. А. Ковалёва. – М. : Паолине, 1998. – 589 с.
3. Конан, У. Хрысціянства ў гістарычным лёсе Беларускага народа / У. Конан // Хрысціянства ў гістарычным лёсе беларускага народа : зб. навук. арт. : у 2 ч. / ГрДУ імя Я. Купалы; рэдкал. : С. В. Марозава [і інш.]. – Гродна : ГрДУ, 2009. – Ч. 1. – С. 5 – 8.
4. Encyklika Musicae sacrae disciplina 1955 r. / Wiadomości Diecezjalne. – Katowice : Organ Urzędowy Archidiecezji Katowickiej, 1957 – 1961. – 83 s.

Вераніка РАМАНЕНКАВА,
аспірант Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта
культуры і мастацтваў.

Артыкул паступіў у рэдакцыю 30.06.2014 г.

* Названыя зборнікі песень зафіксаваны намі ў 2012 – 2013 гг. падчас навуковых экспедыцый па Гродзенскай і Віцебскай абласцях.

** Хор “Gloria Dei” пры касцёле Святой Тройцы ў Докшыцах, хор парафіі Святога Яна Хрысціцеля ў вёсцы Ваўкалата Докшыцкага раёна, хор парафіі Святога Станіслава ў вёсцы Даўгінава Вілейскага раёна, хор парафіі Узвышэння Святога Крыжа ў Лідзе і інш.